

ACHTER DE SCHERMEN

NIEUWSBRIEF VAN HET WILLEM ELSSCHOT GENOOTSCHAP

In dit nummer

Hommage aan Ida De Ridder (1918-2009)

Shakespeare en Johnson

In Memoriam Jef Van Elst (1942-2009)

Elsschot-archief naar het Letterenhuis

‘Geen duimbreed zou ze toegeven’

Hommage aan Ida De Ridder (1918-2009)

Op 5 september 2009 overleed Ida De Ridder, de jongste dochter van Willem Elsschot. Haar uitvaart vond plaats op 11 september. Hieronder drukken wij de toespraken af die bij die gelegenheid werden gehouden, en de herinneringen van een aantal verwanten en vrienden.

Ida Dequeecker

‘Ik slaag er niet in me Ida als getrouwde vrouw voor te stellen. Ik zie haar wel op een barricade of in het gevang’... dat schreef Willem Elsschot over zijn dochter, onze moeder, Ida De Ridder. Hij zat er niet zo ver naast, al prees hij in zijn speech op haar huwelijk toch weer enkel haar Tineke Van Heule-kwaliteiten. Keuken en kinderen, de derde K was er gelukkig niet meer bij, de traditionele lotsbestemming van haar generatie vrouwen, ook als ze een hoger diploma behaalden, het was haar allemaal té eng. Toen haar vijf kinderen af waren, is ze aan een tweede én een derde leven begonnen, een en al creativiteit.

Maar eerst die vijf kinderen. Ze heeft ons met liefde en toewijding grootgebracht. Zelf blikte ze vaak kritisch en met enige spijt terug op de strenge opvoedingsmethodes die toen in zwang waren. Dan vroeg ze zich niet-begrijpend af hoe het mogelijk was dat ze die methodes zo plichtsbewust had toegepast, vooral op haar drie oudsten. Dat ze twee van haar kinderen, Nora en Jo, vier jaar geleden moest verliezen, heeft ze nooit kunnen aanvaarden. Een moeder hoort haar kinderen niet te begraven. Het verdriet is bij haar gebleven tot haar laatste dag.

Het huis van Moeke was een open huis. Iedereen was welkom, mocht mee aan tafel schuiven, het symbool van haar gastvrijheid. Haar ajuinsoep met kaas, haar mosselen, haar zelfgemaakte *filet américain* en dito frieten (die laatste voor de kleinkinderen in melittazakjes geserveerd): wat ze ook klaarmaakte, het was altijd een feest. Andere aspecten van het huishouden boeiden haar veel minder. Zo kon er al eens van onder een antieke kast een wollige bol stof tevoorschijn komen, ooit door een voorname bezoeker aanzien voor een grijze poes. Na het bezoek lag Moeke in een deuk en wij met haar. Het typeert haar ten voeten uit. Zoals zorg dragen voor haar gebit, maar nonchalant zijn in haar kleren. Van antiek en tapijten houden – vandaar haar as in een baardman – maar niet van stofdoek en stofzuiger.

Moeke creëerde meerdere huizen. Met een belachelijk budget – ze heeft het nooit breed gehad – en uit quasi niets toverde ze kleine paradijzen zonder luxe, waar ook weer iedereen welkom was. Een vervallen hoefetje in Zoersel, een minihuisje in Turnhout, een *bori* in de Provence in haar geliefde Frankrijk met zijn prachtige Romaanse kunst, waar ze zo van hield. ‘Moeke kan alles’ was het verdict van een van haar kleinkinderen als peuter, een van de vele herinneringen die ze ophaalde op het einde van haar leven.

Zo bekeken is Moeke een bijzondere, zij het niet traditionele *home-maker* geweest. Want ze had nog wel wat anders te doen. Zoals het linkse en antifascis-

tische engagement van haar jeugdijaren weer opnemen. Ze hield, samen met militanten die een stuk jonger waren dan zij, de boekhandel van de Socialistische Arbeiderspartij in de KingKong open, ze stelde het huisje in Oud-Turnhout ter beschikking van de vluchthuizen, ze werkte mee met het feministische blad *Schoppenvrouw*, ze steunde het AFF. En dan haar verre reizen. Ze trok naar India, Afghanistan, Afrika, ze maakte een tocht door het Himalaya-gebergte. Nooit in dure hotels, nooit in groepsreizen (op die ene Nijlcruise na, enkele jaren geleden), maar altijd als een nederige zwerver tussen het gewone volk, met respect en betrokkenheid. De verwoesting van Afghanistan door de oorlog, de tv-beelden van Kaboul in puin, de westerse wij-zij-retoriek, de heisa rond de hoofddoek hier, ze kon er niet bij.

Moeke, Ida De Ridder moet ik nu eigenlijk zeggen, ontpopte zich in haar derde leven – haar laatste twintig jaar – tot ambassadrice van Elsschot, zoals Eric Rinckhout het verwoordt in *De Morgen*. Ze was méér dan alleen maar ‘dochter van’, een toevalligheid, waarover je niet snoeft of waarvoor je geen toegevingen doet. Ze was een Elsschotkenner onder de Elsschotkenners. Ze was door en door vertrouwd met het werk van haar vader. Ze had er sterke meningen over, die ze lucide en gedreven verdedigde in artikels en boeken en vooral ook in gesprekken met andere Elsschotkenners. Het leverde haar frustraties en conflicten op maar ook enkele prachtige nieuwe vriendschappen, die haar gelukkig maakten en die haar ook verwonderden. Naast haar trouwe jeugdvriendinnen, Rosa en Nora, was nog plaats voor jongere mensen, die haar als persoon en niet als ‘dochter van’ waardeerden. Het afscheid van zo’n dierbare vriend en verre neef, Jef Van Elst, in maart van dit jaar, viel haar bijzonder zwaar. Het kostte haar een bovenmenselijke inspanning om zijn uitvaartplechtigheid in Turnhout bij te wonen. Maar ze was er. Het was de laatste keer dat ze zich publiek vertoonde.

Ze tekende voor drie boeken over haar ouders. Vooral het boek *Fine* over haar moeder is met een voor haar ongewone openheid, mildheid en spijt geschreven. Onrechtstreeks werpt het boek een licht op de complexe persoonlijkheid van Moeke, Ida De Ridder zelf: altijd sterk en liefst emoties uit de weg gaand; soms teder, vaak scherp en sarcastisch; soms meegaand, vaak koppig en tegendraads; soms mild, vaak streng en veroordelend, maar altijd bereid om voor iets of iemand in de bres te springen.

In de bres is ze gesprongen voor het archief van Willem Elsschot. Tien jaar duurde haar strijd. Net voor haar dood kwam Leen Van Dijck haar persoonlijk vertellen dat de overdracht aan het AMVC-Letterenhuis een feit was. Dochter Ida had vader Elsschot veilig thuisgebracht, zoals mijn zus Els het uitdrukte.

Moeke, Ida De Ridder, is bijna 91 geworden maar ze was nooit een ‘oude vrouw’. Haar spitse en scherpe geest is tot op het einde spits en scherp gebleven. Maar hij zat gevangen in een lichaam dat alle dienst weigerde. Toen dat lichaam niet meer wilde lezen – lezen was haar leven –, toen het niet meer wilde schrijven en brieven onbeantwoord bleven liggen, toen het doodmoe was en over de hele lijn dienst weigerde, toen het haar wereld beperkte tot het uitzicht op haar geraniums en tuin – hoe mooi ook – toen besloot Moeke dat het tijd was, consequent met wat ze altijd had gesteld, in ettelijke gesprekken en in de nodige schriftelijke verklaringen, namelijk dat zij zou bepalen wanneer ze zou sterven.

Ze wilde dat aan haar besluit ruchtbaarheid zou gegeven worden, als bijdrage tot de strijd om euthanasie uit de sfeer van schande en verontwaardiging te halen – haar woorden. Ze vroeg haar neef Willem Dolphyn een tekening te maken van de goede dood en ze schreef er boven: hij kwam langs, ik volgde hem.

Haar moedige besluit bracht haar tot rust. De drie weken voor de afgesproken datum hebben wij, haar kinderen, kleinkinderen en achterkleinkinderen en een aantal goede vrienden en familieleden afscheid kunnen nemen van een vrouw die zich eindelijk zonder schroom kon verdiepen in de vraag naar wat liefde en vriendschap zijn en die eindelijk ook vrede had met haar emoties. Het zijn vrolijke droeve dagen geworden. Op de afgesproken dag vatte ze, vastbe-

Willem Dolphyn en Jan Dequeecker

raden en met mededogen voor de achterblijvers, haar reis zonder retourbiljet aan. Moeke, adieu....

Willem Dolphyn

Toen ik mijn voorlaatste ontmoeting zou hebben met tante Ida, jongste dochter van wijlen Alfons De Ridder (Willem Elsschot), was ik op mijn atelier volop aan het werk voor mijn toekomstige schilderijtentoonstelling. De oudste dochter van Ida – *Ida'ke*, zo genoemd om verwarring te voorkomen – kwam mijn atelier binnen en verzocht me mee te komen naar haar moeder, die gevraagd had om indien mogelijk iets voor haar te doen.

Ver moest ik niet gaan, want Ida woonde twee huizen verder op het zelfde pleintje. Ida zat aan haar tafel in een intieme, rustieke sfeer tussen de talloze prachtige Oosterse tapijten, verspreide snuisterijen, schilderijen en schilderijtjes van bekende en minder bekende meesters, van goede smaak getuigend en met liefde verzameld. Het was een mooie, zonnige dag. Vanuit haar gewild verwilderde tuin viel door het raam een prachtig licht, dat over een felrode geranium passeerde en zijn kleur mee naar binnen bracht. Ze zat er rustig bij, een kop thee voor zich, hier en daar wat paperassen, een draagbare telefoon in de aanslag. Ze bekeek me met een vermoeide glimlach: ze was immers bijna 91 geworden. Ik boog me voorover en gaf haar een zoen, ze wees naar een stoel aan de tafel recht over haar en verzocht me te gaan zitten. 'Nou, en waarmee kan ik u plezieren?', vroeg ik. 'Wel, ik zou graag willen dat je voor mij een doodsbrieff zou ontwerpen. Je moet er niet veel werk van maken, een paar lijntjes is voldoende, maar liefst met Pietje de Dood erop. Let wel: hij moet er nogal vriendelijk uitzien en vooral geen angst aanjagen. Zoiets dat wat uitnodigend is, dus zeker niet te streng.' Ik was verbaasd door deze uitnodiging en merkte op dat het nogal vroeg was voor zo'n opdracht. 'Maar neen', zei Ida, 'de euthanasie zal overmorgen vrijdag gebeuren'. Ik was met verstomming geslagen, kon niet nadenken, alles kwam verwarrend over. Er kwamen tranen, maar ik moest me bedwingen omdat de ter dood veroordeelde zelf kalm bleef. 'Neem een koekje', klonk het verbijsterend kalm. Ik nam geen koekje, ik zou het toch niet door mijn strot gekregen hebben. Er viel een stilte die te snijden was, ik stond op, kuste haar, keek nogmaals in die mooie, vermoeide ogen en verdween om mijn morbide inspiratie te kunnen vervolmaken. Laat op de avond heb ik mijn taak volbracht. Ik zou ze de dag daarop tonen, de laatste dag, *the day of no return*.

Als ik terugdenk aan gebeurtenissen uit het verleden weet ik hoe sterk ze was, intelligent, vastberaden en met een geweldig doorzettingsvermogen. Niets of niemand zou haar van haar plan kunnen doen afwijken, geen duimbreed zou ze toegeven. Een vrouw die op haar zeventigste maandenlang door het onherbergzame Afghanistan naar India trok, daar tussen de Hindoes op de grond sliep in stations om op de volgende trein te wachten. Een vrouw die op latere leeftijd dwars door Afrika trok met een terreinwagen, die Afrikaanse rally's heeft

meegereden. Een vrouw die bijna heel haar leven alleen vijf kinderen gebaard en grootgebracht heeft, die vrouw kun je niet van haar gedachten afbrengen. Die gedachten nemen in deze context ook een andere vorm aan. Hier treedt men de eeuwigheid vastberaden tegemoet zonder een keer om te kijken. Het is bijna zoals in een Japanse film van Akira Kurasawa. Het dwingt respect af. Dag Ida.

Herman Verbeeck

Lieve, dierbare Ida! Ik beschouw het als een eer dat je mij gevraagd hebt een woordje te zeggen bij je ultieme afscheid. Je vraag is een uitdrukking van onze wederzijdse waardering en van de vriendschap die we in de loop der jaren hebben opgebouwd. Beste Ida, Jan, Els, waarde familie, goede vrienden en kennissen van Ida, ik sta hier met een zwaar hart, omdat Ida overleden is, en ik sta hier ook met verwondering en bewondering omdat Ida zo helder, zo sereen, zo tevreden zou ik haast zeggen, is vertrokken. Zelfs met een vleugje ironie is zij vertrokken, als je de tekening van de aankondigingskaart van haar overlijden bekijkt, die ze bij haar neef Willem Dolphyn had besteld en die ze persoonlijk tot in het kleinste detail heeft goedgekeurd.

Mijn eerste ontmoeting met Ida – ruim twintig jaar geleden, in 1988 – herinner ik me nog als de dag van gisteren. Ik had samen met mijn collega en vriend Wim Meeuwissen een toneelbewerking gemaakt van de roman *Kaas* en vroeg de erven De Ridder toelating tot opvoering. De twee vertegenwoordigers van de erven waren Walter De Ridder sr. en Adèle De Ridder, maar gezien de ernstige ziekte van Adèle had haar zus Ida de fakkel van haar overgenomen. Walter had geen bezwaar, maar Ida wilde toch eerst onze bewerking lezen. Toen dat gebeurd was, nodigde zij me uit voor een gesprek.

Daar het om een monoloog ging – zoals in het boek – bestond onze bewerking alleen maar uit schrappingen, de tekst van Elsschot zelf bleef verder volledig intact. Ida had een gedetailleerde lijst gemaakt met vragen over onze schrappingen. Met sommige ging ze vlug akkoord, bij andere maakte ze voorbehoud en moest ik me terdege verantwoorden. Wim en ik hielden te veel van Elsschot om zomaar willekeurig te hebben bewerkt. Onze versie was al doende, al sprekende en al spelende ontstaan, zodat ik me, blijkbaar overtuigend, kon verantwoorden voor de dramaturgie van het geheel.

Aan de ene kant stelde Ida op een gestreng manier vragen, aan de andere kant – en dat was een opluchting – hield ze niet vast aan de letter van Elsschots tekst, maar begreep ze dat het hier ging om een ander medium met andere mogelijkheden en beperkingen, en om de geest van het geheel. Onze versie vond in haar ogen genade. Toen ik dan dacht voor het examen te zijn geslaagd, kwam ze nog met een laatste vraag. Het leek wel een quizvraag. Ze ging over een scène uit *Kaas*, ten huize van Laarmans. Als de twintig ton Edammerkazen vanuit Holland in Antwerpen aankomen, worden ze in afwachting

van de verkoop in de kelder van het Blauwhoedeneem gedeponeerd. Eén kist van 27 bollen wordt tegen Laarmans' zin, want hij houdt niet van kaas en nog minder van kaaslucht, als monster naar zijn woning gebracht. De kist wordt openge maakt, één bol wordt er voorzichtig uitgehaald, plechtig door de kleine Ida van zijn zilveren kleed ontdaan, middendoor gesneden en ieder lid van de familie moet proeven. De tekst van Elsschot gaat als volgt: 'Mijn vrouw rook er eerst aan, sneed er dan een schijf af, proefde en gaf de kinderen ieder een stuk.' Vervolgens komt broer Karel met veel gedruis binnen en moet eveneens proeven: 'Hij fronste de wenkbrauwen, als proefde hij iets verdacht en keek mijn vrouw aan, *die haar lippen nog aflikte.*' Ida's vraag nu luidde: 'Waarom likt zijn vrouw haar lippen af?'

Ik wist het niet, kon geen reden bedenken, en was beschaamd, want ik dacht dat een acteur die een tekst vertolkt alles tot in het kleinste detail behoort te weten. Ik moest het antwoord schuldig blijven. Ida antwoordde: 'Omdat Edammer een droge kaas is heb je de neiging om daarna je lippen te bevochtigen.' Ik besepte dat ik hier niet met een 'kaasboerin' te maken had (zoals de kleine Ida in de roman weleens tot haar verdriet wordt genoemd), maar met een eminent kenner van de roman *Kaas* en waarschijnlijk van Elsschots gehele oeuvre. Mijn verrassing en ontzag waren groot. Gelukkig heeft mijn falen geen negatieve invloed gehad op de toelating om *Kaas* op te voeren. Enkele jaren later kreeg ook Johan Anthierens, op bezoek bij Ida, dezelfde vraag voorgelegd. Ook de schrandere Anthierens kon geen antwoord geven. Dat stelde me achteraf gerust. Een jaar later zag Ida mijn *Kaas*-voorstelling en was ze zeer enthousiast.

In het begin van de jaren negentig verschenen haar eerste Elsschot-artikels in het weekblad *Markant*. Toen nog wat later haar eerste boek *Willem Elsschot, mijn vader* verscheen, besepte ik voorgoed haar grondige kennis van de materie. Ze kende niet alleen *Kaas* door en door, in haar ogen een sleutelroman in het oeuvre van haar vader, ze had op de koop toe een originele visie op de metaforische betekenis van het verhaal. We raakten meer en meer aan de praat, over Elsschot, over haar boek, over literatuur. Het klikte. Er ontstond een vriendschap omdat we voor een deel dezelfde fascinaties hadden. Ida's vertrouwen was trouwens niet zo makkelijk te winnen. Ze nam haar tijd en wilde eerst ondervinden of je haar vertrouwen wel waard was. Wat ze over haar moeder schreef: 'Fine was zeer selectief in haar keuze van "habitués"', kon ook voor haarzelf gelden.

Ida's verschijning op het Elsschot-toneel was een volkomen verrassing. Als jongste telg van het echtpaar De Ridder-Scheurwegen was ze in officiële Elsschot-aangelegenheden steeds op de achtergrond gebleven. Nu manifesteerde zich plots een nieuw gezicht, ene Ida De Ridder, en nadat ze haar pen had geprobeerd met enkele bijdragen in *Markant* pakte ze op haar oude dag, zo ongeveer op haar vijfenzeventigste, uit met een boek. Meteen overtuigend, meteen raak. *Willem Elsschot, mijn vader* kreeg veel aandacht, lovende pers,

zowel in België als in Nederland. Er kwamen interviews in kranten, op radio en televisie.

Volgens haar eigen zeggen was het boek ontstaan uit haar verontwaardiging over de legenden en de vele anekdotes die tot vervelens toe herkauwd werden, en om de loze beweringen, veronderstellingen, leugens en soms laster over haar vader te ontcrachten. Wie beter dan zij kon uit de eerste hand en met gezag getuigen over het reilen en zeilen van die buitengewone familie van die beroemde vader-schrijver? En aangezien het literaire oeuvre van die vader zo dicht op de huid zit van zijn familie en dagelijks leven, is haar getuigenis van onmisbare waarde voor het begrip en de interpretatie ervan.

Waar haalde ze het vertrouwen en het lef vandaan, op haar leeftijd? Want je kunt het wel willen, maar je moet het ook kunnen. Ida was er blijkbaar klaar voor. Ze had blijkbaar veel opgespaard en veel opgeslagen en kon ze nu kwijt. En ze kon schrijven, dat werd algemeen erkend, inclusief karakteristieken en kwaliteiten geërfd van haar vader. Naar waarheid getuigen, dat wilde ze. Gaandeweg werd het haar levenswerk. *Willem Elsschot, mijn vader* kreeg een tweede druk.

Nog niet zolang geleden verscheen het boek over haar moeder met de beknopte titel *Fine* en met de betekenisvolle ondertitel *Levenslang met Elsschot*: een boek dat vanaf nu als tweede luik een eenheid zal vormen met *Willem Elsschot, mijn vader*. De treffende aanhef van het boek is al meermaals geciteerd: 'Mijn moeder verwierf enige vermaardheid door binnen hetzelfde etmaal te sterven als mijn vader. Hun overlijden was aangrijpend voor ons en sensationeel voor de buitenwereld. Hun beider dood werd breed uitgemeten in de pers: de ene kon niet zonder de andere, Philemon en Baucis werden erbij gehaald...' Ook *Fine* kreeg veel aandacht en werd lovend besproken. Het boekje dat Ida nog voor *Fine* had geschreven, *Willem Elsschot en de piano*, heeft spijtig genoeg niet de aandacht gekregen die het verdiende.

Wat ik zo bijzonder knap vind aan die boeken is, dat Ida als betrokken dochter de valkuilen van het genre 'familieherinneringen' heeft weten te vermijden. Of de herinneringen zijn te sentimenteel, te emotioneel betrokken, met te weinig afstand beschreven; of ze zijn te vergoelijkend en te verheerlijkend door de adoratie voor de beroemde kunstenaar. Of ze zijn los zand: een bundel losse schetsen en anekdotes. Ida heeft er alles aan gedaan om haar herinneringen kritisch door te lichten en tot de essentie te beperken. Dat betekent zelfkritiek, werken, discipline. 'De discipline om tot de essentie te komen, heb ik van mijn vader geleerd', zei ze. Wat mij bovendien verbaast is dat haar herinneringen zo helder en scherp zijn, als je bedenkt dat ze dateren van vijftig, zestig, tot zeventig jaar geleden. Ze beschrijft ze nauwgezet, trefzeker, gedetailleerd tot het minutieuze toe, met geuren en kleuren. Ze is kritisch voor Alfons De Ridder als echtgenoot en vader, en toont grenzeloze bewondering voor de schrijver Willem Elsschot. Ze betreurt de tekortkomingen van haar moeder, maar heeft begrip en mededogen voor haar moeilijke leven. Overal doorheen voel je de warmte, de tederheid, de liefde, maar be-

heerst geschreven. Elsschot is niet ver weg. De sterke verhalen en anekdotes zijn geen los zand, maar dienen een geheel dat goed gestructureerd is en dat visie heeft. Ida is de enige van de familie die heeft geschreven. En hoe!

In 2002 ontpopte ze zich als voorlezer, als voordraagster – er is helaas geen mooi Nederlands woord voor dit vak – van Elsschots gedichten. Er verscheen een boekje met de teksten en met een cd waarop Ida de *Verzen* leest. Aanvankelijk was ze onzeker en benauwd over het resultaat en over haar kwaliteiten en kunde als voordraagster. Haar stevige stem – ze was toen al in de tachtig – haar overtuiging en authenticiteit en de aankondiging ‘gedichten van Willem Elsschot gelezen door zijn jongste dochter Ida De Ridder’ – zorgden voor een goede ontvangst. Het boekje met de cd was in korte tijd uitverkocht. De waardering gaf haar zelfvertrouwen. Ze werd geregeld gevraagd, op Zuiderzinnen bijvoorbeeld, of in Leiden, waar ze voor een zaal van 2000 toehoorders optrad en een staande ovatie in ontvangst mocht nemen. Ze genoot daarvan, voor zichzelf en voor haar vader.

Vervolgens was daar de prachtige film van Suzanne Raes, *Erfgenaam van Elsschot* (2006), waarin Ida de centrale figuur was en waarin ze laconiek en ongezouten haar meningen kon meedelen. Ze was fier de dochter van Willem Elsschot te zijn, trots in zijn boeken vereeuwigd te zijn, ze bestudeerde en bewonderde zijn werk – het is bijna niet te evenaren, mijmerde ze –, ze verdedigde het, vocht ervoor, genoot ervan. Ze beschouwde dat als haar opdracht.

U ziet, dames en heren, Ida zat niet stil op haar oude dag. Tenzij ze ertoe gedwongen werd. Ze verloor de zekerheid over haar benen, kon niet meer alleen naar buiten. Op den duur moest ze helemaal binnen blijven. Voor een vrouw met haar onafhankelijkheidsgevoel en temperament was dat een frustrerende situatie. Maar ze bleef intens bezig met het werk van haar vader, het doorgronden van zijn personages en van zijn stijl. Ze verheugde zich over het wereldwijde succes van *Kaas*. Nog in haar laatste dagen zuchtte ze: ‘Het geheim van *Kaas* zullen we nooit kennen. Waarom heeft mijn vader *Kaas* gepresenteerd als een toneelstuk? Elsschot doet niets willekeurig. Dat moet een betekenis hebben. Ik heb het niet kunnen achterhalen.’

Haar grote verdriet, het verlies van twee dochters in enkele maanden tijd, kon ze niet verwerken. Wie kan dat wel? Bij elk bezoek schoot de smart naar boven. In het begin excuseerde ze zich daarvoor, zichzelf verwijtend dat ze ‘een oude snottende madame’ werd. Ze zei ook weleens van zichzelf dat ze niet goed kon omgaan met verdriet. Ondanks de geneesmiddelen die haar soms loom maakten, bleef haar geest levendig en geïnteresseerd, maar het lichaam werd beetje bij beetje, dag na dag, een kerker...

Vaarwel, Ida, je hebt je rust dubbel en dik verdiend. Je opdracht is volbracht. Je laat ons waardevolle, blijvende getuigenissen na. En op de valreep nog een laatste verheugend feit: het archief waarvoor je zo gevochten hebt, is overgedragen, integraal, afgelopen dinsdag, aan het Letterenhuis.

Je kan dus echt op je twee oren slapen. Dank voor je vriendschap, dierbare Ida, lieve kaasboerin, waardige dochter van de grote Elsschot.

Jo Vermaercke

Sint-Denijs-Westrem, vrijdag 11 september 2009

Lieve Ida,

We hebben elkaar pas enkele jaren geleden ontmoet, om precies te zijn eind september 2005, kort na je 87e verjaardag. Je was, na enig aandringen, dan toch bereid gevonden om mee te werken aan een documentaire van Suzanne Raes, *Erfgenaam van Elsschot*. Een filmploeg in je huiskamer toelaten was echt wel het laatste waarop je zat te wachten. Maar de gedrevenheid waarmee je de nalatenschap van je vader ter harte nam, en het besef dat je als jongste dochter de laatste getuige was om het beeld van de schrijver Elsschot in een juiste context te plaatsen, hebben je overtuigd om genereus je medewerking te verlenen.

Toen ik, amper tien minuten na onze eerste kennismaking, samen met geluidsman Jan Deca, op een gammele ladder je gordijnen stond op te hangen op basis van heel nauwkeurige aanwijzingen, drong het tot me door: deze dame weet precies wat ze wil. Alles in je op het eerste gezicht *bohémien* universum had een plaats en een betekenis, het was jouw dierbare plek, gepatineerd door de jaren. Daglicht werd strikt gedoseerd binnengelaten, waar het gretig werd opgeslorpt door donkere kleurrijke stoffen en tapijten, herinneringen aan exotische reizen én aan het ouderlijk huis in de Lemméstraat. Eén peertje boven de ronde tafel en eentje boven je zetel volstonden om de avonden lezend in te vullen.

De volgende maanden vertelde je ons hoe het voelde om dochter te zijn van een beroemde vader, wat het met je heeft gedaan. Je sprak met een aanstekelijk enthousiasme over het werk van Elsschot, en tegelijk gaf je een ontluiserend beeld van je vader. Het was prachtig hoe je de rol van erfgenaam trots en wars van anekdotiek incorporeerde. Overtuigd van het belang, en van de belangrijke rol die je hierin speelde, heb je gevochten om het archief van je vader als één geheel te bewaren. En het is je gelukt.

Nog tijdens het draaien van de documentaire ben ik niet alleen het werk van Elsschot opnieuw gaan lezen, ik ging ook op zoek naar oude en originele uitgaven. Het verschaftte mij een bijzonder genoegen om me te verliezen in een eerste druk van *Een Ontgoocheling*, of in *Villa des Roses* voorzien van een Elsschottiaanse opdracht aan een onbekende lezer, een trouvaille op de Gentse boekenmarkt.

Onze gemeenschappelijke liefde voor literatuur heeft ons steeds dicht bij elkaar gebracht. Voor je 89e verjaardag kocht ik *Gloed* van Sandor Marai. Toen ik je enkele weken later belde was je zo enthousiast dat je me trakteerde op je analyse van de personages, en je bewondering voor de rijke

taal en de geniale opbouw van dit verbijsterende verhaal. Bij een volgende bezoek leende je me *Eine blaßblaue Frauenschrift* van Franz Werfel, ooit een cadeau van Johan Anthierens. Ik ontdekte in jou een gelijkgestemde ziel. Met je scherpzinnige en kritische kijk op de wereld en je ongemeen heldere inzichten werd je mijn favoriete *sparring partner* in lange en boeiende gesprekken. We hebben veel gelachen. Je ironie was aanstekelijk, genadeloos ook, en zonder compromissen. Maar we hebben ook samen gehuild, om het verlies van je kinderen. De wonde was diep en ongeneeslijk, en je was verbitterd over het onrecht.

In oktober vorig jaar schreef je me: ‘de stapel boeken die ik voor mijn verjaardag kreeg, ben ik te lijf gegaan. De angst ze niet tijdig te kunnen verslinden vergroot mijn leeslust’. Het sneed door mijn hart. Je voelde hoe je lichaam het beetje bij beetje moest afleggen tegen je geest, een ongelijke strijd. Het afgelopen jaar spraken we vaak over het onvermijdelijke einde van dit aardse leven. Het was je diepe overtuiging dat er na de dood niets méér was dan de herinnering bij de overlevenden. En je debiteerde dan, met enig gevoel voor drama, uit het gedicht ‘Spijt’:

Priesters zalven en beloven,
 maar ik kan het niet geloven.

Neen, er is geen wenden aan:
 Als wij dood zijn is 't gedaan.

Ja, gedaan. Wat helpt mijn klagen?
 Wat mijn roepen, wat mijn vragen?
 Wat ik bulder, wat ik zweer?
 De echo zendt mij alles weer.

Onze laatste gesprekken echter gingen vaak over vriendschap. Samen gingen we op zoek naar de diepere betekenis ervan. Je daagde me uit een zo volledig mogelijke omschrijving te geven, de ultieme definitie, in een poging onze gevoelens te formuleren zonder beperking. En daarin konden we behoorlijk ver gaan. Het was je queeste om in taal te vatten wat in wezen niet te bevatten is.

We kwamen tenslotte in de buurt van het onzeglijke, vorige donderdag, toen we elkaar innig omhelsden, en ik jou een goede reis wenste. Ad rem antwoordde je dat ik er niet te veel op moest rekenen je nog terug te zien: je had een ticket ‘aller sans retour’.

Je dierbare vriend,

Jo

Shakespeare en Johnson

Ida De Ridder

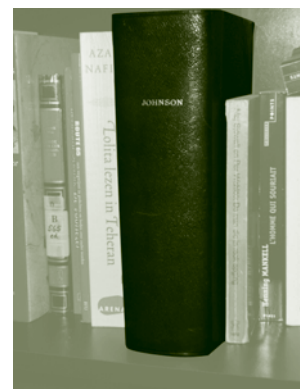
Kort voor haar overlijden voltooide Ida De Ridder een van haar laatste teksten over haar vader, naar aanleiding van een bijzonder boek uit diens bezit.

Het is – of was – algemeen aanvaard dat Willem Elsschot niet las. In zijn brief van 10 maart 1933 aan Menno ter Braak schrijft hij: ‘Ik heb zoo goed als niets gelezen. Geen enkel boek, geen regel van Streuvels, Buysse, Timmermans enz. enz. Alleen De Witte van Claes, zoo bij toeval.’ Niemand maakte de opmerking of stelde de vraag: ‘en buitenlandse literatuur?’. Zoals zo dikwijls zette Elsschot zijn lezer op het verkeerde been. Hij kende de Franse literatuur zéér goed: van Ruteboeuf en Villon tot Maupassant en Rimbaud, Balzac, Stendhal, Flaubert... Ook de Angelsaksische literatuur boeide hem: Edgar Allan Poe (het verhaal ‘William Wilson’ had zijn voorkeur), Oscar Wilde (*The Picture of Dorian Gray*) enzovoort.

Bij ons zag je geen boeken. De werken die jonge schrijvers aan Elsschot zonden las hij gewetensvol. Een kans om rond te slingeren kregen ze niet, Walter nam ze prompt mee naar huis. De enige boeken die ik kende – het waren er vier

– hadden hun vaste plaats in de kast van de middelste kamer. 's Avonds lagen ze vaak op vaders tafeltje bij zijn zetel.

Het waren de dikke Van Dale, de Bijbel – beide als een tweeling ingebonden in zwart simili-leer en van écht leren hoekjes voorzien –, de schamele *Petit Larousse Illustré* in zijn roze kaft met de slogan ‘Je sème à tout vent’ en een paardenbloem die haar pluisjes laat vliegen (ze worden weggeblazen door een meisje), en ten slotte Shakespeare. Die laatste lag er wat verloren bij. Hij had geen luxepak aan; het stofomslag en het blad met het colofon was hij kwijt. Hij stak wel erg af bij zijn broers. ‘De Vos’ – de Rei-

naert – kwam slechts af en toe te voorschijn, hij lag veilig weggeborgen tussen Adèles muziekboeken. Vooral de Bijbel en de dikke van Dale waren indrukwekkende boekwerken, die mij als kind, toen ik nog niet kon lezen, niet interesseerden. Van de *Larousse Illustré* met zijn kleurenreproducties kon ik dan weer uren genieten.

Jaren later besloot Elsschot ook Shakespeare de eer te bewijzen die hem toekwam. Hij bracht hem naar een boekbinde. Het boek kreeg hetzelfde uitzicht als zijn twee broeders. Een drieling. Nu heeft die editie van Shakespeare een inleiding van de eminente Samuel Johnson. Vol vertrouwen be-

taalde Elsschot en nam zijn schat onder de arm. Toen kwam de ontgoocheling. Op de rug prijkte *Johnson* in gulden letters. Hoe reageerde Elsschot? Kalm, onbewogen, soms hoofdschuddend mompelend ‘Johnson’. Na enige tijd ergerde hij zich zodanig aan Johnson dat hij mij het boek cadeau deed: ‘Hier Ida, dat is voor u’. Vanwaar die gulheid? Johnson moest uit zijn gezichtsveld verdwijnen, Shakespeare of geen Shakespeare. En zo belandde Shakespeare/Johnson in mijn boekenkast. Elsschot verving het boek niet en geen van ons is ooit op het idee gekomen hem een behoorlijke echte Shakespeare te bezorgen, zonder die hinderlijke Johnson.

In Memoriam Jef Van Elst (1942-2009)

Ida De Ridder

Jef en ik zijn verwanten, maar voor alles zijn we vrienden. Het is niet alledaags dat een negentigjarige en een zestigjarige elkaar een duurzame en innige vriendschap toedragen. Buiten de familieband met Alfons De Ridder, mijn vader en zijn grootoom, die ons onlosmakelijk verenigt, is er een factor die ons als magneten naar elkaar trekt: Willem Elsschot, de schrijver. Zelfs de dictatoriale, allesoverheersende dood, die met zijn harde knoken de sterksten velt, is niet bij machte deze vriendenband te verbreken.

De leden van de familie Van Elst zijn de protagonisten in *De Verlossing*, het miskende en verguisde meesterwerk van Elsschot. Blauberg, waar de roman zich afspeelt, is hun thuishaven. Dit dramatische boek heeft Jef ontrafeld en teruggebracht naar de overlevenden, de families De Ridder en Van Elst. Hij kende vele van de personages en hun nazaten. Hij heeft de plaatselijke resten van het drama afgestoft, ontdekt van het ingebeelde en als het ware in kaart gebracht. Hij doorworstelde archieven, verzamelde foto's, trok het lot van Mie-Jef na, Anna in de roman, en we vinden haar terug op bedevaart naar Lourdes. Jef doorkruiste het Helschotbos en vond de geliefde plaatsen waar Elsschot zijn meesterwerk vorm gaf. De personages die de roman bevolken worden mensen: zij leven en herleven hun tragisch bestaan. Kips

gaat op strooptocht en spreekt vanop de kansel de ban uit over de ongelovigen. Het graafje ploetert in de varkensmest. Van Domburg schildert zijn huis groen en blijft hopeloos zoeken naar het wondermiddel, dat hem zal verlossen van zijn dodelijke hoest. Het geweeschot galmt.

Van alle documenten die Jef ontdekte gaf hij mij een kopie. Ik mocht mee genieten van zijn pas ontdekte schatten, waardevoller voor hem dan al het goud van de farao's. Ik bezorgde hem de vertalingen van het werk van Elsschot, die je hier niet kan krijgen.

Jef was ook gelegenheidsreisleider. Terwijl zijn groep genoot van de vrije namiddagen die horen bij elke georganiseerde reis schuimde Jef antiquariaten, bibliotheken en uitgeverij af op zoek naar onbekende edities en piraatuitgaven van Elsschot. Meermaals kwam hij met een vondst thuis waarmee ik als eerste kennis mocht maken en die de Elschottianen in vervoering bracht. Deze uitwisseling vormde de basis van onze vriendschap.

Op 22 februari kwam Jef even langs. Bij de voordeur sloot hij mij in zijn armen, lang en innig. Het definitieve afscheid. ‘Dank voor alle vriendschap die je mij hebt gegeven’.

Jef, jij was het die als een Hercules onze vriendschap op je armen droeg. Ik zal je niet ontgoochelen. De vertalingen van Elsschot zullen je boekenrek blijven verrijken. En als de Chinese vertaling van *Kaas* eraankomt, zal het huis weerklinken van je onweerstaanbare lach. Dan ben je weer onder ons. Want Jef, zolang men aan je denkt ben je niet echt dood.

Jan Maniewski

De overgrootvader van Jef Van Elst was een broer van Adela Van Elst, de moeder van Willem Elsschot. Jef was door Elsschot gepassioneerd, zoals een rechercheur trachtte hij de personages uit *De Verlossing* op te sporen. Zijn documentatie is essentieel geworden om in dat boek realiteit van fictie

te kunnen onderscheiden. Als reisleader kwam hij in verre landen. In Oost-Europa was hij echter niet uit bibliotheken en boekhandels weg te branden: zo kwam hij in een van de Baltische staten op het spoor van een niet-officiële vertaling van *Kaas*. Het is te begrijpen dat de verstandhouding met Ida De Ridder bijzonder hartelijk was. Zijn overlijden heeft haar diep getroffen.

Op de mooie herfstmiddag van 12 september 2009 kreeg Jef Van Elst zijn definitieve rustplaats. Zijn as werd, volgens zijn wens, in familiekring uitgestrooid in het Helschot. Deze

laatste groet was mede door de rust en stilte van het bos bijzonder aangrijpend. Herman Verbeeck droeg Elsschots gedicht 'Bij het doodsbed van een kind' voor. Ook dat was de keuze van Jef Van Elst:

De aarde is niet uit haar baan gedreven
toen uw hartje stil bleef staan,
de sterren zijn niet uitgegaan
en 't huis is overeind gebleven.

Elsschot-archief naar het Letterenhuis

De Vlaamse Gemeenschap heeft samen met de Stad Antwerpen het archief van Willem Elsschot kunnen aankopen. De Stad kocht het persoonlijke en zakelijke archief, de Vlaamse Gemeenschap het literaire archief, elk voor 250.000 euro. De officiële overdracht van het archief aan het Letterenhuis vond plaats op 8 september 2009. Vlaams minister van Cultuur Joke Schauvliege, Antwerps schepen van Cultuur Philip Heylen, Elsschots kleindochter Els Dequeecker en Letterenhuis-directeur Leen van Dijk voerden het woord.

Joke Schauvliege

Ik spreek allicht voor iedereen, als ik zeg – zeker in nabijheid van dit archief – dat we op de schouders van een reus staan. Willem Elsschot is een gigant van de Vlaamse literatuur. Vandaag krijgt zijn archief een rechtmatige plaats in dit Letterenhuis. En volgend jaar kunnen we uitkijken naar een boeiende tentoonstelling, op basis van deze collectie, naar aanleiding van de vijftigste sterfdag van de schrijver.

Ik wil eerst en vooral mijn innige deelneming uitdrukken aan de familieleden van mevrouw Ida De Ridder, die vorige week overleed: een grote dame zonder wie we vandaag hier waarschijnlijk niet zouden staan. Onze oprechte dank voor de inzet van mevrouw De Ridder die er een erezaak van maakte de integriteit van het archief te behouden. Daarnaast wil ik het Letterenhuis en zijn directeur danken voor alle inspanningen in dit dossier. Dank tot slot ook aan mijn voorgangers en de mensen van het Agentschap Kunsten en Erfgoed die dit dossier hebben voorbereid.

Vanuit het oogpunt van het beleid was dit een voor de hand liggende aankoop, financieel haalbaar en passend in onze strategie om topstukken te verzamelen: het Elsschot-archief is zeldzaam en onmisbaar, twee noodzakelijke criteria voor een topstuk.

Vlaamse topstukken verzamelen is een speerpunt in ons cultuurbeleid en een belangrijk onderdeel van het regeerakkoord, waarvan we vandaag al een eerste steen leggen. Ook vanuit een literair standpunt is dit archief een fantastische zaak. Want eigenlijk kennen we Willem Elsschot niet zo goed. Zelfs Ida De Ridder zei in alle nuchterheid: 'Elsschot is een vreemde voor mij.'

Wie is deze auteur? Is het Alfons De Ridder, Willem Elsschot, Frans Laarmans, of Boorman? Het is geen toeval dat een reclamemaker personages bedenkt die tegen hem aanleunen om ze in verhalen te laten schaduwboksen. Schaduwen en fragmenten van zijn eigen identiteit. Net zoals bij René Magritte, een andere Belgische gigant en getalenteerd reclamemaker.

Kijk wat Frans Laarmans, Elsschots antiheld, in *Kaas* overkomt. Hij krijgt het aanbod om koopman te worden, ook al heeft hij geen ervaring met verkoop en is hij op geen enkele manier geïnteresseerd in kaas. 'Nog liever gloeilampen', denkt Laarmans, maar intussen fantaseert hij over hoe hij gezien zal worden als koopman. Een job, een functie maar vooral een titel die hem wat meer *sérieux* moet geven. Hij *moet* koopman worden, groeien naar de titel die hem geserveerd wordt. Onzeker, maar hopend op bewonderende bevestiging.

Minister Joke Schauvliege en schepen Philip Heylen met Leen van Dijk, Cyriel Van Tilborgh en leden van de familie De Ridder.

Onzekerheid is een rode draad door Elsschots werk, maar ook Alfons De Ridder kon ze niet ontlopen. Onzekerheid over de waarde van zijn werk. Twijfels over zijn unieke schrijfstijl. Maar wie geen twijfels heeft, kan niet schrappen. En wie niet kan schrappen, kan niet schrijven. *Canvas* noemde hem bij de voorstelling van de Grootste Belgen: de meesterschrapper. Die naam was uiteraard positief bedoeld, maar vaak heeft het woord ‘schrappen’ toch een negatieve lading. Zoals een menu dat geschrapt wordt, of budgetten die geschrapt worden, of, jammer genoeg maar al te actueel: jobs die geschrapt worden. Misschien noemen we wat Elsschot deed, beter ‘selecteren’, en is Elsschot als auteur een ‘meesterselecteur’. Elsschot als een éénmansjury die kritisch alle paraderende woorden keurt en de uitverkorenen op een rijtje zet voor de finale.

De woorden die hij zo minutieus selecteerde, komen uit een bepaalde taal, onze taal. Ik keer daarmee terug op een ander aspect van de identiteit van Elsschot. Elsschot als Antwerpenaar. Elsschot als tussenschot, Elsschot als loopbrug tussen Vlaanderen en Nederland.

Hier en daar hoor je weleens: ‘Was Elsschot ergens anders geboren, dan kon hij nu mooi naast andere namen uit de wereldliteratuur staan.’ Een begrijpelijke reactie, die nog net niet weemoedig zegt: ‘wat is ons taalgebiedje klein.’ Maar we moeten die redenering omdraaien. Elsschot *is* al een tijdje een internationale naam. Zijn werk is vertaald in minstens dertien talen. Er zijn niet veel auteurs die zo’n palmares kunnen voorleggen.

Maar, klinkt het sceptisch, vertalingen kunnen toch *nooit echt helemaal* de geest en de stijl van een auteur weergeven? Nee. *Et alors?* Wij kunnen Elsschot lezen in onze eigen taal. Daar moeten we trots op zijn. Want wie een auteur in een andere taal dan de oorspronkelijke leest, zal altijd iets missen. De geest van de auteur zal uiteraard in de vertaling doorleven, maar de details zullen hem ontgaan. En laat Elsschot nu net een meester van de details zijn.

Die meerwaarde gaat voor ons vaak verloren, omdat onze eigen taal als evident aanvoelt. Het dringt blijkbaar pas tot ons door wanneer buitenlandse studenten hiernaartoe komen om Nederlands te leren en er eentje toevallig tegen een journalist zegt: ‘*Het Dwaallicht* van Elsschot is prachtig!’

Zou deze magnifieke literatuur, die de handelsgeest zo piekfijn dissecteert, ergens anders kunnen zijn ontstaan dan hier? Ik denk het niet. Waar elders dan in één van de grootste havensteden van de wereld? Waar elders dan in de Lage Landen die import en export zo hoog in het vaandel dragen? Met alle kleine kantjes die erbij horen? Had *Kaas* ook *Chorizo* kunnen heten? Of *Noedels*? Natuurlijk niet.

Toespraak Minister Schauvliege

Zijn universele thema's – hebzucht, klein-zeligheid, bedrog en zelfbedrog – zorgen er ook voor dat Elsschot blijft inspireren. Naast de tentoonstelling die op til is, zijn intussen strips, kunstwerken, toneelstukken en verfilmingen gemaakt naar werk van Elsschot. Jong en oud laven zich aan de Elsschot-kelk. Dat is niet zo verwonderlijk. In een maatschappij die bol staat van snel afwisselende interessevelden, multitaskende schema's, *windows* en *popups* die aangeklikt en weggeklikt worden, is het boeiend stil te staan bij een auteur die al je aandacht vraagt en die elk woord op een schaalte afweegt tot de puzzel past. Je kunt Elsschot niet cursorisch lezen. Je kunt geen synopsis vinden. Er is geen glossarium dat de woordjes verklaart. De boekbespreking van je broer of zus helpt niet, de recensie van de criticus ook niet. Zoals Elsschot zelf zegt in

zijn inleiding tot *Kaas*: ‘Kan men met woorden wel enig inzicht geven in wat stijl eigenlijk is?’

Het is een retorische vraag. Dit archief zal nieuwe vragen opwerpen en nieuwe antwoorden bieden. Dat wijst op de vitaliserende kracht van erfgoed. Erfgoed mag dan een term zijn die een associatie oproept dat iets ongelofelijk dood is, maar eigenlijk wijst de term er ook op dat iets springlevend is voor een enorme groep mensen.

Erfgoedbeleid verdient dan ook alle aandacht. Maar naast het beleid zijn er natuurlijk de mensen. Het zijn mensen die manuscripten bijhouden, archieven opzetten en ze degelijk onderhouden. Dankzij de volharding van één persoon die hier vandaag niet aanwezig is maar wier hart in dit archief schuilt, kunnen we vandaag in het Letterenhuis een integraal archief presenteren.

Elsschot zelf had haar doorzettingsvermogen blijkbaar ook al opgemerkt. Want, wanneer een verbouwde Frans Laarmans telefoon krijgt van zijn dochter dat er een lading van twintig ton kaas is toegekomen, gelooft hij haar niet: ‘Zou het soms geen grap zijn van Van Schoonbeke? Of had zij niet verkeerd begrepen? Maar Ida hield vol en liet zich niet van haar stuk brengen.’ Inderdaad: Ida hield vol. Bedankt daarvoor. Wij kunnen Elsschot lezen. Laten we hem lezen, koesteren en herlezen.

Philip Heylen

Wij vieren vandaag een heuglijk feit: de verwerving van het archief van Willem Elsschot/Alfons De Ridder, in een gezamenlijke inspanning van de Vlaamse overheid en de stad Antwerpen. En wij gedenken daarbij heel dankbaar Ida De Ridder, die daartoe de aanzet heeft gegeven, tien jaar geleden, met de steun van mijn voorganger, Eric Antonis.

Op 28 april 1899 besliste de Antwerpse gemeenteraad om de nalatenschap van Hendrik Conscience aan te kopen, de

Els Dequecker

Ida Dequecker

Leen Van Dijk

man die zijn volk leerde lezen. Met dat archief werd in 1912 een grote Conscience-tentoonstelling ingericht, die aan de basis lag van de oprichting van dit huis, in 1933. U kan daarover alles lezen in Gwennie Deberghs *Lof van het stof, een geschiedenis van het AMVC-Letterenhuis*. Vandaag wordt opnieuw geschiedenis geschreven: de stad Antwerpen én de Vlaamse overheid konden samen het archief van Willem Elsschot verwerven, een literair icoon voor Vlaanderen en ook voor de stad Antwerpen. En dat archief dragen wij over aan de goede zorgen van het Letterenhuis, dat inmiddels door de Vlaamse overheid is erkend als dé literaire archiefinstelling van en voor Vlaanderen.

Met de verwerving van het archief kunnen we hoopvol uitkijken naar de finale van een vier jaar durende Elsschot-herdenking, die wij in 2007 hebben opgestart. Het ‘Antwerpen-gehalte’ van Willem Elsschot is immers ontegensprekelijk. Alfons De Ridder is in deze stad geboren, heeft er school gelopen, heeft er zijn familie gesticht en een reclamebureau opgericht. Een reclamebureau dat nu nog wordt voortgezet door een van zijn kleinkinderen, Walter de Ridder junior. Maar belangrijker in dat verband is natuurlijk zijn band met Antwerpen. Elsschot was gefascineerd door het moeilijk vatbaar wezen van de stad en de mensen die ze bewonen. Deze fascinatie heeft een klein maar precieus oeuvre opgeleverd dat vandaag nog steeds wordt gelezen en gemaakt. Antwerpen is in een aantal boeken het decor, ja zelfs een personage. Onder meer daarom koestert de stad al geruime tijd een bijzondere band met Elsschot.

Want het mag duidelijk zijn, dames en heren, deze stad is niet alleen bekend om zijn grote schilders en modeontwerpers, ook Willem Elsschot verdient een ereplaats in de Antwerpse cultuurpromotie en het evenementenbeleid. Dat je met literatuur ook aan *citymarketing* kunt doen, heeft Antwerpen Wereldboekenstad ruimschoots bewezen.

Vandaar dus mijn beleidskeuze om tussen 2007 en 2010 het literaire en culturele stadsfestival De Stad van Elsschot te organiseren, met een uitgebreid programma dat Willem Elsschot uitdraagt als klassieke schrijver van universele verhalen en gedichten. Het festival, dat werd gerealiseerd door Boekenstad met de steun van het Willem Elsschot Genootschap en andere partners, begon in 2007 met *Op stap met Elsschot*, in 2008 hadden we *Het Dwaallicht, een literair concert* van de Filharmonie en Behoud de Begeerte en de stripmuur uit

Kaas van Dick Matena. Dit jaar presenteerden we reeds het kunstparcours *De Stad van Elsschot in situ*.

En donderdag aanstaande wordt de citatenroute *U schijnt de stad niet goed te kennen* gepresenteerd: acht letterkapwerken verrijken de Dwaallichtwandeling met citaten uit Elsschot laatste boek. De locaties waar de letterkapwerken worden geïntegreerd zijn telkens gelinkt aan het verhaal van ‘Het Dwaallicht’: de Melkmarkt, de Groenplaats, de Kloosterstraat, de Lange Ridderstraat, de Sint-Jansvliet en het Zand. De citaten zijn een blijvend spoor doorheen de stad dat Elsschot blijvend verbindt aan Antwerpen, de stad waar hij werd geboren en stierf, waar hij zijn belangrijkste werken schreef en waar nu ook zijn archief veilig en ondeelbaar bewaard blijft.

In 2010 is het vijftig jaar geleden dat Elsschot stierf. Dat wordt dan ook de apotheose van het stadsfestival. Op de Boekenbeurs dit jaar zal Antwerpen Boekenstad het feestprogramma in 2010 bekendmaken. Maar, zoals ik eerder zei, één van de hoogtepunten wordt alvast de bijzondere expositie die, mede op basis van het Elsschot-archief, door het Letterenhuis wordt opgezet.

Els Dequecker

Ik ben fier dat ik, jongste dochter van de jongste dochter van Willem Elsschot, hen beiden hier mag vertegenwoordigen. Het is erg spijtig dat onze moeder, Ida De Ridder, vandaag niet aanwezig kan zijn. Zij heeft immers steeds geijverd om het archief in zijn geheel te behouden en het onder te brengen in de meest aangewezen instelling, hier in het Letterenhuis. Zij was dan ook ontzettend blij en tevreden toen ze vernam dat de Stad Antwerpen en de Vlaamse Gemeenschap deze daad gingen stellen. Ik denk dat ik voor haar en voor onze hele familie allen die zich hebben ingezet om dit te verwezenlijken, moet bedanken. Willem Elsschot is eindelijk thuisgekomen.

Leen van Dijk

Himmelhoch jauchzend, Zum Tode betrübt: woorden van de grote Goethe, die de tegenstrijdige gevoelens vertolken waarmee wij hier vandaag staan: heel gelukkig omdat het archief van Elsschot/De Ridder als één ondeelbaar geheel aan het Letterenhuis werd overgemaakt, maar erg bedroefd omdat Ida De Ridder, de grote pleitbezorger van deze overdracht, niet meer onder ons is.

Het archief van Willem Elsschot: het heeft door de jaren heen haast mythische proporties gekregen. En het is dank zij de steun en de volgehouden inspanningen van velen dat dit archief op de plek is terechtgekomen die Elsschot zelf voor ogen had: het AMVC, het Letterenhuis. Ik ga die vele supporters niet allemaal opsommen, gesteld dat ik dat zou kunnen, behalve misschien één, want als woordvoerder van en onderhandelaar voor de familie verdient Cyriel Van Tilborgh, voorzitter van het WEG, hier toch een extra vermelding.

Dat unieke Elsschot-archief is dus heel recent in het Letterenhuis gearriveerd. Mijn medewerkers hebben op zeer korte tijd een verantwoorde zuurvrije verpakking aan het archief gegeven en een overdrachtslijst opgemaakt. Voor de pers hebben we er een foto van gemaakt, zodat u zich een idee kan vormen van de omvang. Binnen dit bestek is het onmogelijk om van de inhoudelijke rijkdom een beschrijving te geven. Ik moet mij dus noodgedwongen beperken tot enkele algemeenheden.

Het gaat hier, u hoorde het al, om de papieren nalatenschap van Willem Elsschot/Walter de Ridder: het literaire, het zakelijke en het persoonlijke archief. Als literaire archiefinstelling was het Letterenhuis al de trotse bezitter van enkele bijzondere handschriften van Willem Elsschot, waaronder het (op de Topstukkenlijst opgenomen) handschrift van *Kaas* en vroege versies van *Een Ontgoocheling* en van *De Verlossing*. Die collectie wordt nu op substantiële wijze aangevuld met (klad)handschriften van o.a. gedichten, *Lijmen*, *De Leeuwenstemmer*, *Pensioen*, *Het Tankschip* en *Het Dwaallicht*. Daarnaast bevat het archief ook heel wat typoscripten en verbeterde drukproeven, van onder meer *Villa des Roses*, *Het Been*, *Het Tankschip* en nog zoveel meer. Een exhaustieve lijst ervan wordt eerlang in de databank Agrippa opgenomen. Voor de ontstaansgeschiedenis van de respectieve boeken is dit onmisbaar studiemateriaal.

Het Letterenhuis bewaart ook ongeveer 600 brieven van Elsschot, die in de archieven van zijn correspondenten werden aangetroffen. Die correspondentie wordt nu aangevuld met een omvangrijk pakket brieven aan Elsschot, van Laurens Elzinga, Daan Boens, Frans Buyens, Gerard Walschap, Angèle Manteau en vele anderen. Het archief van Elsschot bevat ook persoonlijke documenten, zoals identiteitskaart, reispas, diploma's, enzovoort.

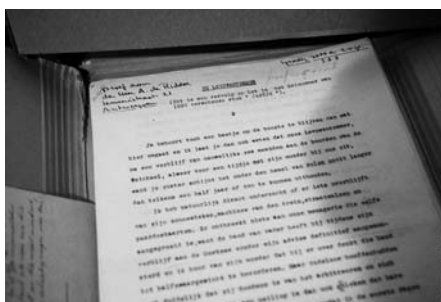
En tenslotte is er het zakelijke archief van Alfons de Ridder, dat getuigt van zijn commerciële activiteiten en

talenten. Dit archief is bijzonder omvangrijk, in totaal 26 ordners met brieven, contracten, 'concessies', facturen, enzovoort. Er is bijvoorbeeld ook een brief bij uit 1907 van H. Smulders, uit Villa Gusto in 's-Gravenhage, aan Monsieur Alfons De Ridder in Parijs, Rue d'Armaillé n° 17. De Elsschotkenner legt meteen de link naar *Villa des Roses*, het pension dat in diezelfde straat is gelegen, maar dan op nummer 71! Dit kleine briefje toont ten overvloede aan dat het laatste woord nog niet is gezegd over de verhouding De Ridder/Elsschot en zijn personages, Grünewald, Laarmans, Boorman....

Er hebben zich reeds belangstellende onderzoekers aangemeld om het archief in te kijken. Hun aantal zal in de toekomst zeker nog toenemen, en dat juichen we toe. Maar onze eerste prioriteit is het archief ter beschikking stellen van onze eigen onderzoeker, Wieneke 't Hoen, de curator van de Elsschot-tentoonstelling in 2010. Zij is de witte raaf die we zochten, iemand die in staat is op de ultrakorte tijdsperiode van negen maanden een wetenschappelijk onderzoek te maken op basis van het grote Elsschot-archief. Zij heeft diverse publicaties op haar naam staan in verband met Willem Elsschot en zij heeft meegewerkt aan de totstandkoming van het *Volledig werk* van Willem Elsschot, in de wetenschappelijke editie van het Huygens Instituut (Den Haag). In die hoedanigheid heeft zij het archief kunnen raadplegen, en ze heeft er, samen met Elsschot-biograaf Vic van de Reijt, een eerste overzichtslijst van gemaakt. Wij hebben er dus het volste vertrouwen in dat zij slaagt in haar opdracht.

Ik sluit mijn toelichting af met een oprecht woord van dank aan minister Joke Schauvliege en schepen Philip Heylen. Door de gemeenschappelijke aankoop door de Vlaamse overheid en de stad Antwerpen heeft dit bijzondere archief, na jaren van onzekerheid, eindelijk een definitieve bestemming gevonden, namelijk in dit Letterenhuis. Ik dank de beleidsmakers van harte voor het vertrouwen. Wij zijn het waard! En dat willen wij ook in de toekomst blijven bewijzen, door op professionele wijze en met liefde en toewijding verder te bouwen aan dit literaire archief van en voor Vlaanderen.

Laten we het glas heffen op de verwerving van het Elsschot-archief, op al diegenen die dit mogelijk hebben gemaakt, en op de 2 meest aanwezige afwezigen: Willem Elsschot en Ida de Ridder.

Overdracht van het archief aan het Letterenhuis.

‘Geen duimbreed zou ze toegeven’

Deze zin staat in het in memoriam dat Willem Dolphyn, kleinzoon van Willem Elsschot, schreef naar aanleiding van het overlijden van Elsschots jongste dochter Ida De Ridder. Hij typeert een van Ida's opvallendste karaktertrekken als hoeder van Elsschots werk. Regelmatig zaten wij samen om nieuwe plannen en initiatieven voor het Willem Elsschot Genootschap te bespreken. Zij mengde zich nooit in het beslissingsproces en liet meermaals haar grote tevredenheid blijken over de staat van dienst van het genootschap. Regelmatig bezorgde zij nieuw materiaal en in de loop der jaren zijn er meerdere bijdragen van haar hand verschenen in *Achter de schermen*. Het stukje ‘Shakespeare en Johnson’, opgenomen in dit nummer, is allicht de laatste pennenvrucht van Ida De Ridder. Haar in memoriam voor Jef Van Elst, dat eveneens nu verschijnt, lag al een tijdje klaar.

Wanneer er een inhoudelijke discussie ontstond over de draagwijdte van een bijdrage of een afwijkende visie over de een of andere interpretatie van Elsschots werk, dan verwoordde ze vriendelijk, maar recht voor de raap haar mening, waarop ze later nooit concessies zou doen. *Geen duimbreed zou ze toegeven*. Zo zijn ver gevorderde projecten tot teleurstelling van hun auteurs in een lade beland.

Gelukkig heeft Ida De Ridder de thuiskomst van het archief van haar vader in het Letterenhuis nog mogen meemaken. Dat gaf haar een grote voldoening. De weg is ook lang geweest. Vele vergaderingen tussen de erfgenamen hebben geleid tot een eerbaar compromis, waarbij het persoonlijke, het literaire en het zakelijke archief van Alfons De Ridder in één globaal archief werden samengebracht. De onderhandelingen met de Vlaamse overheid en de stad Antwerpen hebben uiteindelijk geleid tot de verwerving van dit globale archief door het Letterenhuis, waarover in deze *Achter de schermen* uitvoerig wordt bericht. Zo kan de stad Antwerpen haar prestigieuze project *De Stad van Elsschot* de nodige luister bijzetten met een groots opgevatte tentoonstelling vanaf juni 2010.

Ook voor het genootschap is de verwerving van het archief een goede zaak. Wij hopen dat een belangrijke reeks publicaties het licht zal zien, die hopelijk een plaats verdienen in de komende ledenpakketten.

Met 2010 voor de deur wensen wij alle leden een uitstekend Elsschotjaar, met vele bezoeken aan *De Stad van Elsschot*.

Cyriel Van Tilborgh

COLOFON

Deze editie van de nieuwsbrief *Achter de schermen*, uitgegeven door het Willem Elsschot Genootschap v.z.w., verscheen in januari 2010 in een oplage van 750 exemplaren, bestemd voor de leden van het W.E.G.

Lezersservice

<http://www.weg.be>

info@weg.be

Bank

België:

KBC Bank 409-8578841-11

Nederland:

ABN AMRO BANK 53.28.777.13

Secretariaat

Lijsterbeslaan 6 | B-2920 Kalmthout | België

tel. & fax: 03/666.78.70

Redactie

Koen Rymenants

(koen.rymenants@arts.kuleuven.be)

Cyriel Van Tilborgh

(cyriel.van.tilborgh@skynet.be)

Bestuur

Voorzitter: Cyriel Van Tilborgh

Vice-voorzitter: Vic van de Reijt

Bestuursleden:

Jan Maniewski

Yvan De Roover

Janny Nijhof

Koen Rymenants

WEG-fotograaf: Alain Giebens

(alain.giebens@skynet.be)

Administratieve ondersteuning: Iris De Rijcker

Ereleden WEG

AMVC-Letterenhuis

Canvas

Commerzbank

De Morgen

De Standaard

Ernst & Young

Gazet van Antwerpen

Het Belang van Limburg

Het Parool

KBC Bank & Verzekering

Knack-Weekend

Lessius Hogeschool

McKinsey & Company

Mercator Verzekeringen

Propria Cures

Vlaams Fonds voor de Letteren

Vrij Nederland

VVL BBDO

Lay-out & druk

Jan Vanriet, Jan Depover

EPO